

POSUDEK OPONENTA DISERTAČNÍ PRÁCE

Název disertační práce:

Myslet z psychedelických zkušenosti: transdisciplinární interpretace

Autor: Mgr. Vít Pokorný

Vedoucí disertační práce: Prof. RNDr. Stanislav Komárek, Dr.

Oponent: Mgr. Ondřej Dadejík, Ph.D.

Disertační práce Víta Pokorného *Myslet z psychedelických zkušenosti: transdisciplinární interpretace* předkládá podle slov autora „transdisciplinární model psychedelické domény“, jenž by se měl opírat o „autoetnografickou, kognitivní, fenomenologickou a psychofarmakologickou analýzu“. Dvěma základními otázkami, na které se text snaží nalézt odpověď, jsou, za prvé, jaké místo zaujímají psychedelika, resp. zkušenost s nimi v „současné globalizované české společnosti“ a za druhé, jak lze využít těchto zkušeností pro výklad „lidské situovanosti“, čili obecně lidské zkušenosti.

Pokorného záměr není jednostranný a jednovrstvý, cílem není pouze vybrat metodu adekvátní zkoumanému fenoménu a předložit pozitivní výsledky v podobě nějakých dat či izolovaných poznatků. Autorova základní intence a ambice je, tak, jak ji rozumím, mnohem vyšší a komplexnější, a to vykročit prostřednictvím zkoumání specifické hraniční zkušenosti na pomezí diskurzivního, epistemicky fixovatelného myšlení (což, jak známo, implikuje překročení této meze), aby bylo možné – díky získané distanci vůči tomuto pojmovému vztahování se ke světu – toto myšlení (tak často a arogantně si jistě sebou samým) i naší představu o něm proměnit, transformovat, byť by se mělo jednat „pouze“ o nahlédnutí jeho omezení, či jeho nikdy neukončitelné, procesuální povahy. Vyjít tedy ze zdánlivé jistoty odstupů kritického poznání k čemusi, co vytoužené, spíše než dosažitelné bezprozpornosti a jistotě tohoto myšlení bytostně uniká, a obloukem se vrátit k myšlení, které si může být – díky nahlédnutí svých hranic a mimo ně samé se nacházejících kreativních potencialit a zdrojů – samo sebou též jistější. Záměrem je tedy, jak výstižně říká název disertační práce, *myslet z a podle* psychedelických zkušeností.

Tomuto komplexnímu záměru odpovídá i autorův přístup či, chcete-li, metoda. Vzhledem ke složitosti zkoumaného fenoménu i záměru, k němuž má toto zkoumání přispět, vyžaduje Pokorného přístup rozložit subjekt takového poznávání do vícero perspektiv. Z každé z těchto perspektiv se otevírá jiný horizont, tyto perspektivy nejsou na sebe vzájemně převoditelné a zároveň zásadní opomenutí některé z nich by vedlo k výrazné redukci možností porozumění a tedy o dosažení výše uvedeného cíle. Výklad je veden po několika navzájem se protínajících a splétajících liniích: „autobiografické, psychonautické, antropologické, biologické a filosofické“ (s. 8)

Tento postup považuji za legitimní, promyšlený a ve svém výsledku plodný. Označuje-li Vít Pokorný svou interpretační pozici jako „transdisciplinární“, popř. jako „metodologický pluralismus“, nejedná se v jeho případě o pokus zakrýt těmito pojmy statický eklekticismus vykrývající mezery tím, co se hodí, nýbrž jedná se o vyargumentovanou a domnívám se, že funkční strategii.

Autor se odvolává a přesvědčivě vysvětluje tuto strategii na základě jemu blízkých, především antropologických, kognitivně psychologických a filozofických (zejména fenomenologických a poststrukturalistických) koncepcí, s nimiž nakládá – nakolik mohu posoudit – se zjevnou erudicí. Pokusím se tedy nasvítit Pokorného rozvrh postupu z netematizované strany. Autorův rozvrh zkoumání i jeho realizace dává velmi dobrý smysl i na pozadí tradice pragmatické (mnoho klíčových vzhledů jakoby vypadlo z ekologického pojetí zkušenosti Johna Deweyho,

zvláště pasáže týkající se „rytmického teritoria“, jehož jsme nedílnou součástí), či obecněji procesuální filozofie (vedle autorem zmíněného Whiteheadova pojetí události (s. 25) by bylo možné využít pro zkoumání i pojetí vektorového pole vnímání a události u amerického filozofa ruského původu Andrewa Paula Ushenka, např. *Power and Events. An Essay on Dynamics in Philosophy*. Princeton. Princeton University Press, 1946).

Autorův přístup lze v tomto směru rovněž velmi dobře přeložit i v rámci pojetí kognitivní situace Stephena Coburna Peppera. Pokorného polyperspektivní záběr totiž vychází – řečeno Pepperovou terminologií – z původní dynamiky, či dokonce dialektiky mezi oblastí předreflexivního, předteoretického, či commonsensuálního poznání, které vyplňuje většinu pole naší žité zkušenosti a které je založeno na běžném, habituálně ustaveném řádu věcí (srov. vymezení každodennosti, kap. 2 disertační práce, s. 52) a oblastí poznání reflektujícího, kritického, které získává v předchozí oblasti svůj zdroj energie, nachází v ní problematické situace, jež se stávají důvodem vlastní existence kritického poznání a kterou toto kritické poznání nezbytně, v jisté ozvěně, určitým procesem sedimentace zpětně ovlivňuje. Právě do této dynamiky Vít Pokorný situuje otázku po povaze a významu zkušenosti, která je za určitých podmínek schopna pozitivním způsobem narušovat (deteritorializovat), ale i přetvářet (reteritorializovat) ustálený rytmus vztahů či vzorec transakcí (vyjednávání) mezi lidskou bytostí (či organismem obecně) a prostředím v němž a *skrze* nějž tento organismus žije.

Ve chvílích, kdy se autor nachází čistě na poli kritického poznání, rovněž i zde odmítá hierarchické, statické pojetí vztahů jednotlivých disciplín a jim příslušných hledisek. Naopak, i zde je jeho přístup otevřený, nicméně neeklektický, autor volí cestu hypotéz, které mohou být potvrzovány, ale i problematizovány z hlediska různých disciplín a jim vlastního druhu evidence. Tento krok také odpovídá Pepperově pojetí (opět) dialektického vztahu mezi opakovaným, násobným pozorováním (*multiplicative corroboration*) a strukturálním potvrzováním (*structural corroboration*) evidence, tedy propojováním různých druhů faktů. Násobnému potvrzování evidence, tedy sledování určitých regularit, empirickému ověřování faktů odpovídá linie, v níž Vít Pokorný systematicky shromažďuje a popisuje materiál vlastních zkušeností s různými substancemi. Strukturálnímu potvrzování evidence, tedy vzájemnému propojování různých druhů faktů pak odpovídá hypoteticky založená snaha propojovat tyto zkušenosti z hlediska různých způsobů uspořádávání evidence vlastních jednotlivým teoriím, či druhům teorií (antropologii, kognitivním vědám, farmakologii, filozofii atd.). Pro Peppera i pro Pokorného nejsou tyto dvě linie oddělené, ani jedna z nich není samoevidentní, nýbrž se recipročně podmiňují a ovlivňují: samotný experiment je podstupován na základě předchozího osvojení si předteoretických i teoretických způsobů uspořádávání evidence, tyto způsoby uspořádávání pak mohou být potvrzovány, ale i problematizovány na základě výsledků oněch experimentálních situací.

Pokorného následná – a opět přesvědčivá – obhajoba „myšlení podle analogií“, či „analogie jako obecného kognitivního mechanismu“, popř. pojetí metafory jako základního momentu propojování různých polí, které přejímá od G. Lakoffa, kdy „nejde o metaforu a analogii v úzce literárním nebo lingvistickém významu, nýbrž o metaforu jako o dynamickou strukturu, jako kognitivní mechanismus, který je rozhodující pro organizaci nových kognitivních domén. (s. 90), pak nachází svůj předobraz v Pepperově teorii zdrojové metafory (*root metaphor theory*) coby nejzákladnějšího, stále otevřeného způsobu konstruování filozofických hypotéz. Tato teorie tvoří jádro Pepperova nejnámějšího díla (ze všech jeho nepřilíš známých děl), a to *Světových hypotéz (World Hypotheses. A Study in Evidence*, Berkeley: University of California Press, 1942). Dovolím si v tomto směru už jen jednu rozšiřující poznámku. Propojujícím motivem Pokorného mnohazetového projektu je – jeho vlastními slovy, „analogickým strojem“ zkoumání (srov. s. 92) – metafora „spleti“: Pepper ještě ve svém kontextualistickém období publikuje v tomto ohledu zajímavou knihu, a to *Estetickou kvalitou (Aesthetic Quality: A Contextualistic Theory of Beauty*, New York: Charles Scribner's Sons, 1937), v níž nejen že charakterizuje estetické pole jako zvýšenou kvalitu události, ale především pro uchopení vnímání, či zkušenosti obecně používá pojmové rozlišení mezi vlákny (*strands*) jako jednotlivými, rozlišenými procesy a texturami (*personal-impersonal textures*) jako osobními-

neosobními svazky vláken, splétajícími se a rozplétajícími v jedinečných kvalitativních událostech.

Pokud bych měl rozvést všechny poznámky, které jsem si při čtení Pokorného studie učinil, narostl by posudek do neúnosných rozměrů (pokud se tak již stalo, komisi u obhajoby se omlouvám, jistě bude možné vyznění posudku stručně shrnout). Omezím se proto jen na dvě širší poznámky.

(1) Domnívám se, že rozumím tomu, proč volí Vít Pokorný model rhizomatické struktury jako základní výkladový rámec své práce a souhlasím, že psychedelická doména, tak, jak ji popisuje, rhizomatickou strukturu exemplifikuje. Autor se programově a z dobrých důvodů vyhýbá podat „jednotnou obecnou teorii psychedelických zkušeností“, snaží se ukázat doménu psychedelických zkušeností jako „zdroj mnohočetných typů interpretace“ bez jednou provždy daného středu a, řekněme, homogenní, neměnné autorské identity. Přesto bych rád poukázal na skutečnost, že autor otevřeně a promyšleně využívá – byť ji takto netematizuje – ještě další rétorickou strategii, která mu umožňuje soudržný, jednotící, nikoli však reduktivní či totalizující výklad tématu. Mám na mysli zřetelnou narativní linii, která umožňuje Vítu Pokornému otevřeným způsobem klást jednotlivé vrstvy a linie textu přes sebe a vytvořit koherentní avšak neuzavřený celek, určitou formu „syntézy heterogenního“.

Text explicitně hledá a lokalizuje výchozí energetický moment (*zápletku*, srov. s. 29) celého popisovaného snažení a formuluje jej z hlediska životního příběhu autora. Stejně tak další uspořádání textu se tohoto způsobu „hledání jednoty“ drží: „v celém textu by zároveň měla být patrná ne zcela jednotná dějová linie, která se episodicky přidržuje mé vlastní psychedelické praxe“, píše autor na s. 104, a pokračuje „začínám u toho, co předcházelo prvnímu setkání ...“, „pokračuji hledáním teoretické perspektivy, která by ...“, „v dalším postupu se obracím k ... k prvnímu členu zápletky“, „poté se vracím zpět k analýze průběhu ... – druhý člen zápletky“ atd. Chtěl bych zdůraznit, že tímto se autor nezříká svého pluralistického přístupu. Role „psychedelické zkušenosti“ v tomto přiznaném hledání jednotícího plánu celého textu, stejně jako identity implikovaného autora, se ukazuje jako zásadní: předchozí životní trajektorie ozřejmují klíčový moment setkání s „psychedelickou zkušeností“, ta však obratem uděluje smysl i oněm trajektoriím, či předchozím epizodám celého příběhu. Přestože se tedy autor snaží „myslet mimo princip identity“ (s. 45), hraje v textu důležitou roli „narativní identita“ implikovaného autora textu. Nutno dodat, že narativní identita je ovšem rovněž procesuální povahy. Sám život lze nakonec chápat – slovy Paula Ricoeura – jako příběh, který svého vypravěče neustále hledá, tedy vypravěče, který čelí výzvám k začlenění nového a tedy je stále vystaven přinejmenším potenciálně přítomné výzvě celý narativ rekonstruovat (z hlediska života daného jedince má tento proces samozřejmě svůj přirozený konec, ten je však vždy již událostí, epizodou v rámci jiných procesů).

(2) Druhá má poznámka se týká rovněž zčásti reflektované a zčásti pouze implicitně přítomné linie. Touto linií je předpokládaná blízkost mezi „psychedelickými zkušenostmi“ a zkušeností uměleckých děl, či obecněji zkušeností, kterou budu nazývat zkušeností estetickou. Vít Pokorný již v úvodním, orientačním eseji uvádí zásadní analogii: „Psychedelickou zkušenost nelze nijak přímo vyslovit, tzn. nelze přímo říct, jaké to je ji prožívat, stejně jako nelze nijak přímo vyslovit vnitřní prožitek snu nebo radosti z hudby.“ (s. 7–8) O několik stran dále tuto blízkost připomíná s odkazem na psychonautickou linii: „Třetím zdrojem psychonautiky je moderní umění. Počínaje romantismem totiž tematizuje rozkol mezi moderním a tradičním, mezi kulturou a přírodou, a míří k tomu, co je skryto v mlčenlivých hlubinách přírody i lidského nevědomí, k tomu, co uniká světlu rozumu, což je téma, které s psychedelickými zkušenostmi úzce souvisí. K této tendenci se později připojilo modernistické experimentování, překračování hranic, rozrušování smyslu i rozvracení racionality a vyhledávání mezních zkušeností, mezi něž ty psychedelické nepochybně patří. Mezi psychonauty proto patří malíři, hudebníci i literáti.“ (s. 11)

Jednu z hlavních hypotéz své práce autor shrnuje takto: „během psychedelické zkušenosti dochází k dočasné dezintegraci bdělého, sebekontrolujícího já a k otevření přístupu na předreflexivní roviny zakoušení, kdy je přímému vědomí dočasně zpřístupněn vhléd do sítí signálů, obrazů, vzorců a procesů, do nichž jsme jako živé bytosti zahrnuti.“ (s. 21–22)

Vynořuje se tu silná analogie mezi psychedelickou zkušeností a „uměleckou zkušeností“, popř. zkušeností s uměleckými díly. Pokorného anamnéza zahrnuje i fázi, kdy se sám cítil být osloven modernistickou poezií a literaturou pro její snahu a schopnost „experimentování, překračování hranic, rozrušování smyslů i rozvracení racionality“. Blízkost mezi Pokorného interpretací psychedelické zkušenosti, resp. popisem její povahy, významu a účinku a tím, co moderní filozofická estetika označuje estetickou zkušeností (jejímž případem je tradičně zkušenost s uměleckými díly) je silná a bylo by možné ji rozvíjet na mnoha úrovních a v mnoha ohledech. Ať už jde o specifický souběh vyřazení běžných prakticky orientovaných zájmů na jedné úrovni a tím vyvolanou energii a možnost vytvoření „zkušenosti na novém základě“ na úrovni jiné¹, ať už jde o související metazájem na percepci, nebo o událostní, či procesuální povahu zkušenosti (kdy se primární zájem přesouvá z předpokládaného výsledku určeného zvnějšku stanoveným cílem na průběh a povahu zakoušeného dění), nebo o vstup do zvláštního druhu přítomnosti, v níž se stáváme vnímavými vůči nevyčerpatelné hustotě rysů toho, co se nám jeví a co dalece překračuje hranice toho, co lze v „objektech“ takového vnímání epistemicky fixovat, nebo o vnímavost vůči „atmosférickému“ či „ambientnímu“ jevení, nebo o synestézii, – toto vše a mnoho dalšího by šlo využít jako půdu pro srovnání psychedelické zkušenosti (jak ji popisuje Vít Pokorný) a estetické zkušenosti (jak ji popisuje novověká západní filozofická tradice).

Pro oba druhy zkušenosti na obecné rovině platí, jak se domnívám, Pokorného precizní popis psychedelických zkušeností: „Jsou to způsoby zakoušení, kdy zkušenost není vztahena k navenek zaměřeným úkolům a není držena pohromadě scelujícím pohledem já. Zkušenosti jako celku schází jednotná organizace, její různé složky, stavy a procesy se volněji mísí, globální kontrolní mechanismy jsou dočasně vyřazeny. (s. 127) Proces „des-interesování“ na rovině praktické orientace a souběžná fascinace vynořivšími se aspekty vnímaného či imaginativně rozvíjeného „okolí“ je vlastní, jak se zdá, oběma druhům zkušenosti a stejně tak by jim měl být vlastní i jistý deteritorializační a reteritorializační potenciál. Mám za to, že bližší a propracovanější srovnání obou druhů zkušenosti by mohlo prohloubit a zpřesnit ty fáze popisované praxe, které mi zůstávají pokud jde o text práce jasně pouze „zhruba“, především tedy fáze zmíněné reteritorializace, reintegrace nového do starého, či rekonfigurace (nejen) společně sdílené zkušenosti. Obdobně jako estetická zkušenost není ani psychedelická zkušenost, podle Pokorného popisu, přes všechn svůj distancační, eskapický potenciál pouze zkušeností úniku z každodenně žitého světa, pouze jeho transcendencí, nýbrž je rovněž možností jeho znovuoživení, přetvoření apod. Právě tato fáze subverzivního působení psychedelických prožitků se mi v textu jeví spíše deklarovaná a důvodně předpokládaná, než zdůvodněná a vykázaná, a to navzdory ukotvení v enaktivní teorii, velmi zajímavému a čtivému popisu fáze „dojezdu“ a rozboru kontextuálních či socio-kulturních možností následné transformace celku zkušenosti.²

Nejblíže se k výše naznačenému srovnání dostává Vít Pokorný v podkapitole „Hudebnost a vibrační pole“ (s. 170–178). Autor zde označuje psychedelickou zkušenost jako „hudební“, mluví o jejích „hudebních kvalitách“, popř. v ní rozeznává její „hudební složku“. (s. 170–171) Pokud má na mysli „oscilačně-vibrační“ povahu takové zkušenosti, popř. „vibrační povahu

¹ Takřka vzorový popis přechodu mezi běžnou, prakticky či teoreticky orientovanou zkušeností a zkušeností estetickou bychom mohli najít na s. 176 disertační práce: „V hluku velkoměsta se třeba pohybujeme uprostřed zvonění tramvají, skřípění automobilových brzd, bouchání dveří, hukotu ventilace, dunění metra, klapání a šoupání tisíců bot, hlasů z nespočtu hrdel, vyzvánění mobilních melodii a myriády dalších zvukových útvarů, ploch a událostí. Abychom mohli své zvukové prostředí takto vnímat, musíme změnit zaměření pozornosti, vystoupit z běžného pohybu a provozu každodennosti, stát a naslouchat. V rámci každodenního směřování od cíle k cíli a od činnosti k další činnosti však musíme většinu těchto zvuků vyrušit, být k nim hluší, izolovat se od přijatelné perceptivní sféry, která nám umožní pokračovat v tom, co zrovna děláme.“

² Pravděpodobně ve mě v tomto ohledu rezonuje v práci citovaná obava C. G. Junga (srov. s. 156).

halucinačního pole“, zdá se, že má na mysli právě zvýšený, „kvalitativní“ charakter této zkušenosti jako takové, jemuž je vlastní modifikace a rozšíření pozornosti, která je tímto zaměřena na prožívání, zakoušení samotné a osciluje mezi pohlcením (splnutím s rytmem) a distanciací, uvědomováním si, reflektováním tohoto oddání se, ponoření se do probíhajících procesů. (Tento výměr by na obecné rovině přesně odpovídal charakteru estetické zkušenosti). Vít Pokorný ale zároveň mluví o psychedelické zkušenosti hudby a má tím na mysli poslech či recepci rozličné hudby v průběhu psychedelické zkušenosti, což je zřetelně něco jiného. Předpokládám, že „hudební kvality“ psychedelické zkušenosti (její oscilačně-vibrační charakter) se nevyjevují jen při poslechu hudby.

Pokud platí analogie mezi psychedelickou a estetickou zkušeností (zde zkušeností hudby) s jejich potenciálem pozitivně narušovat a přetvářet celek zkušenosti – pokud lze obě považovat jako zkušenosti změněného stavu vědomí svého druhu – vyvolává kumulace zkušeností podobného účinku zajímavé otázky. Vede tato kumulace ke zvýšené, či snazší aktualizaci deterritorializačního a reterritorializačního potenciálu obou z nich? Nebo ji může i komplikovat, či zcela blokovat? Proč a za jakých podmínek se děje tak či onak? Sám autor popisuje pozitivní působení hudby v rámci psychedelické zkušenosti převážně tak, že tato není centrem naší pozornosti, není figurou proti pozadí zakoušeného prostředí, nýbrž se nejprve sama stává tímto pozadím, na kterém pak lze ony „hudební“ (oscilačně-vibrační) kvality rozpoznávat. Jeho vlastními slovy: „Hudba tu vystupuje dvojím způsobem – na jedné straně jako součást prostředí, tedy jako zvukové a hudební teritorium, jako nesoucí podklad zkušenosti, na druhé straně jako aktivní organizační princip či síla, která zkušenost nějakým způsobem orientuje a řídí.“ (s. 172) Pokud ale funguje „hudební dílo“ pozitivně v psychedelické zkušenosti jako „zvukové a hudební teritorium“, aby mohlo dát vyvstat „hudebnosti“ v metaforickém významu, pokud tedy funguje jako základ či pozadí, asi jej v tuto chvíli nevnímáme *jako hudbu*? Pokud ano, na pozadí či na základě čeho? Možná tak, jako z metafor, jež jsou tvořeny z jiných metafor, nevznikají lepší metafory, neboť k nahlédnutí a integraci jejich významové mnohoznačnosti je potřeba sedimentované báze doslovných významů, obdobně i kumulace různých způsobů pozitivního narušování ustavených zkušenostních polí nevede k vyšší intenzitě a účinnosti. K těmto otázkám bude mít jistě na základě svých zkušeností a svého zkoumání více co říci autor.

Zde se svými poznámkami a komentáři končím, byť by bylo možné dále pokračovat. Z hlediska mne jako oponenta disertační práce je tato možnost rozvíjení hlavním důkazem vysoké kvality posuzovaného textu. Disertační práce Víta Pokorného je však na vysoké úrovni ve většině důležitých aspektů, tj. erudovanosti a zároveň inovativnosti přístupu a schopnosti náročných nereduktivních syntéz. Autor by měl zvážit její publikaci, ať už ve formě jednotlivých studií či, po odstranění redundantních pasáží, jako celku. Disertační práci z těchto důvodů jednoznačně **doporučuji** k obhajobě, pokládám ji za výbornou a odpovídající požadavkům na kvalifikační práci tohoto druhu.

V Litoměřicích 28. 7. 2016

Mgr. Ondřej Dadejík, Ph.D.
Katedra estetiky FF UK v Praze
Celetná 20
116 42 Praha 1